

SUMMARY**Olesya Pan'kiv****GOD, SOUL AND WORLD I****N THE EARLIEST GREEK PHILOSOPHISTS' WORKS**

According to the Greek Philosophy, this article develops the idea of transportation from "myth of logos". The main place took the conception of God, soul and their place in the world. Early Greek philosophers support the idea of God and soul are wise beginning and vivid figures of the world.

Key words: God, soul, world.

Михайло Пігош,

асистент кафедри філософії та культури
Львівської комерційної академії

**РАННЄ ХРИСТІЯНСТВО
ТА АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ**

Аналізується раннє християнство та його зв'язок з античною філософією. В той час християнська філософія розвивалася паралельно з античною. Християнські мислителі по-різному ставилися до античної філософії: одні використовували її ідеї у своїх філософських роздумах, інші були налаштовані до неї вороже.

Ключові слова: християнство, християнська філософія, неоплатонізм, антична філософія.

Християнство за більш як двохтисячолітню історію пройшло важкий і тернистий шлях. І щоб краще зрозуміти його сутність, потрібно звернутися до часу, коли формується християнська віра і філософія. Становлення християнства було нелегким, особливо в перші віки, коли воно зазнавало гонінь з боку Римської імперії, а античні язичницькі філософи писали антихристиянські критичні твори. Попри це, християнські мислителі зверталися за філософськими термінами, поняттями й аргументами саме до античних філософських праць.

Ранньо-християнська філософія розвивалася паралельно з античною, це був для неї період формування і формулювання основних доктрин. Багато-вікове паралельне існування двох способів філософування (християнського й античного) не означає їхньої взаємної незалежності. Основні ідеї античної філософії, зокрема неоплатонізму, ввійшли до складу філософських систем християнських мислителів.

Багато різних вчених зверталися до проблеми становлення християнства та античної філософії. Так, Г. Г. Майоров у роботі "Формування середньовічної філософії" зазначає, що філософія неоплатонізму не могла би виникнути без впливу тієї нової духовної та філософської культури, яку привнесло в античний світ християнство, та ще більш очевидно, що християнська філософія

не могла би з'явитися на світ без всебічного засвоєння античної філософської культури. Видатний учений А. Ф. Лосєв у своїй фундаментальній книзі "Історія античної естетики" частково розглядає взаємозв'язок християнства та античної філософії. Це питання досліджувалося й у працях А. Б. Рановича та багатьох інших радянських авторів. Але за часів панування комуністичної ідеології, ця та багато інших тем висвітлювались однобоко. Західні вчені також аналізували цю проблематику – так, Ернест Ренан у роботі "Християнська церква: царювання Андріана й Антоніна Благочестивого" серед іншого зосереджується на проблемі взаємозв'язку між античною філософією та християнством. З огляду на те, що існують різні погляди стосовно цих двох філософських систем та їхнього взаємовпливу, основною метою та завданням нашої статті є з'ясування впливу античної філософії на християнську. Також необхідно дослідити, чому грецькі мислителі критикували християнство.

Перші шість століть християнської філософії – це час т. зв. патристики, тобто вчення отців Церкви. Патристика – основний релігійно-філософський напрямок перехідного періоду від античності до середньовіччя. Її можна поділити на два етапи: перший – апологетичний (з грецької мови "апологія" означає "захист"), коли закладалися основи християнської догматики; і другий – систематичний, коли розроблялася догматика та філософія.

Апологети на підставі Євангелій намагалися вирішити філософські питання, вони були першими християнськими філософами, які хотіли пристосувати грецьке філософське вчення до потреб власних концепцій. У статті сконцентруємося саме на цьому першому періоді розвитку християнської філософії у взаємозв'язку з античною філософією.

Виділяють дві лінії у ставленні християнських мислителів до грецької філософії та культури. Одні з них, такі як Юстин, Климентій Александрійський, Оріген та ін., прихильно ставилися до грецької філософії, використовували їхні ідеї у своїх філософських роздумах. Інші, такі як Татіан, Тертуліан та ін., були налаштовані до неї вороже, як до цілковитої вигадки і помилки.

Першим християнським апологетом став філософ Арістід з Афін, апологія якого була віднайдена в XIX ст. "Арістід стверджував, – пишуть Джованні Реале та Даріо Антісері, – що тільки християни володіють істинною філософією, і лише в чистоті життя можна побачити свідoctва істинності пізнання Бога, в якого вірують"¹. Як зазначає Ернест Ренан, Арістід вміло використовував твори античних філософів для доведення правдивості вчення Ісуса Христа.

Проте більш визначною постаттю був Юстин Мученик (100-165), автор двох апологій і "Діалогу з юдеєм Трифоном". Про нього А. Амман пише: "Із всіх християнських філософів II ст. Юстин найбільш знаменитий і відомий"². Однак існує й інший погляд – так, наприклад, на переконання вже згаданого Е. Ренана, "Юстин не був "сильним умом", не володів ні філософією, ні критикою; його тлумачення, особливо тепер, здавалися б цілком незадовільними"³.

Юстин не заперечує за античною філософією права називатися мудрістю, але вважає її мудрість нижчого порядку, в порівнянні з мудрістю християнською. На його думку, антична філософія є універсальною і завжди залишається власністю лише нечисленної еліти, християнська ж мудрість відкрита всім. Антична філософія говорить про істинне та сенс життя у важко

доступній, хоча й у витонченій формі, тоді як християнська мудрість мовить про те ж, але простішими, зрозумілими для кожного словами. І все ж Юстин знаходив у грецькій філософії багато істинного. У своїй побудові християнської картини світу він використовував ідеї грецьких філософів, перш за все платоніків і стоїків, погляди яких перегукувалися з християнськими.

Юстин апелює до античних філософів і для обґрунтування своїх апологетичних тверджень. Ось що з цього приводу зауважує А. Робертсон: “Сократ відкидав неправдивих богів і був засуджений на смерть, як безбожник. Розум (Логос)... надихнувши Сократа, з тих часів прийняв людську подобу Ісуса Христа. Отже, християни поклоняються тому ж богу, що Сократ і Платон. Вони, як і Платон, вірять у те, що праведники будуть нагороджені, а грішники – покарані після смерті”⁴.

Отже саме Юстином відкривається перша сторінка взаємозв'язку між античною та християнською філософією. Проте вже учень Юстина Татіан (125–175) зайняв зовсім іншу позицію щодо античної філософії та культури. У своєму творі “Роздуми про греків” він виступив опонентом грецьких філософів. На відміну від свого учителя, Татіан проголошує себе “варваром”. Ця позиція зумовлена негативним ставленням грецьких філософів до християнської філософії та християнства загалом як вчення примітивного, грубого, варварського. Натомість християнські мислителі вбачали варварство в античній філософії, вважаючи християнську філософію, як і саме християнство, єдино істинним вченням. Тому вони зовсім не соромилися нав'язаного християнству означення “варварське”, бо таке “розуміння” йде від незнання істинної суті християнської філософії. Ось тому Татіан мудрості античних філософських шкіл протиставляє “мудрість варварів”, яка, на його переконання, вища еллінської, за своєю універсальністю, простотою, авторитетністю й особливо за своєю моральністю.

Також Татіан стверджував, що все, чим хваляться греки, як своїм особистим досягненням, вони запозичили у варварів. Так, філософію греки за його словами, запозичили в іудеїв, але, не додавши до неї нічого, крім помилок, до невпізнанності її зіпсували.

Проте античний духовно-філософський світ постійно тяжив над християнськими мислителями, впливав на їх мислення та світогляд. Цього впливу зазнав і Татіан, хоч як намагався протистояти цьому. Слушно зазначає Г. Г. Майоров: “Навіть сам Татіан, здавалось би майже вільний від спокусливого блиску грецької освіченості, не зміг уникнути антично-язичницьких впливів”⁵.

Негативне ставлення до античної філософії було й у Квінта Септимія Тертуліана (160–230). Основна теза, яку він висунув, – це несумісність філософії та релігійної віри. Будь-який відхід від чистої віри в бік її філософізації неминуче приводить, на його думку, до ересі, до перекручення християнського вчення. Тертуліан пише: “Філософи і єретики розмірковують про одні й ті ж предмети, ставлять одні і ті ж питання. Звідки зло і для чого воно? Звідки взялася людина і звідки вона походить?”⁶ Він також протиставляє християн філософам: немає ніякої подібності “між прихильниками Греції та кандидатами на небо, суєтним шукачем земної слави і тим, хто робить віру справою життя, між “злодієм” та охоронцем віри”⁷.

Теза: “Credo, quia absurdum est” означає не просто звернення віри до аб-

сурду – від такого примітиву був далекий Тертуліан. Натрапивши на відверто негативний та грубий осуд античними філософами християнства, яке нібито містить у собі абсурдні ідеї та діяння, що явно суперечать здоровому розумові, Тертуліан показує, що ці “абсурдні” речі видаються такими людському інтелектові саме тому, що він за своїми можливостями обмежений і тим самим неспроможний збагнути Божу мудрість: те, що можливе для всесильного Бога, для людини, для її розуму є недоступним. Тертуліан співвідносить раціональне і ірраціональне: людський розум може збагнути те, що йому доступне в межах чуттєвості, і якщо розум збагне свої можливості, то він неодмінно зрозуміє, що мусить поступитися місцем вірі, для якої доступним є поза- і надчуттєве – Божественне. Людський розум не може бути суддею Божої мудрості, Божих дінь, він мусить визнати віру, яка вводить людину в надприродний світ.

Негативну позицію щодо філософії, а також і науки Тертуліан обґрунтовував передусім тим, що їх задум розумом пізнати істину – нездійснений. Бо істина зовсім інша, ніж її уявляє собі розум; те, що для розуму є неможливистю, абсурдом, те, власне, і є істиною. Тертуліан стверджує з цього приводу, що нам після Христа не потрібна жодна наука; після Євангелія не потрібне ні одне дослідження.

Водночас зауважимо, що Тертуліан приймав деякі ідеї від стоїків. Цікаво, що попри цілком негативне ставлення до античної філософії, він називає Сенеку “наш Сенека”.

Лінію, яку намітив Юстин Мученик, продовжив представник і керівник Олександрійської богословської школи Климентій Олександрійський (150-213). Він розглядав грецьку філософію як приготування до християнства, як наставницю, в обов’язки якої входило виховання “грецького розуму” для того, щоб він зміг вмістити істину, повідомлену в Святому Письмі через Ісуса Христа.

Філософія, на думку Климентія, є “безцінним скарбом”, для здобуття котрого ми повинні присвячувати всі свої сили. Та необхідно відрізнити істинну філософію від хибної. “Істинна філософія, – читаємо у Климентія, – є знання предметів божественних і людських, є наука, яка постачає нам поняття про наші відношення до Бога і світу, вказує нам засоби для досягнення мудрості та чеснот”⁸.

Істинна філософія, за Климентієм, може бути тільки одна, але шляхи, котрі ведуть до неї багатоманітні. В будь-якій грецькій філософській школі, можна знайти “частинки істини”, які, проте, завжди залишалися розділеними. Єдність істини була відновлена тільки християнством.

У своїх філософських роздумах Климентій перебував під впливом платонізму і стоїцизму. Наприклад, те, чому вчать християнські моральні заповіді, зводиться у Климентія до такої стоїчної формули: “Жити згідно з чеснотами – означає жити згідно з розумом: все, що суперечить цьому, є гріх; все, що згідно з його законом – чеснота”⁹.

Ще далі на шляху зближення християнства з античною філософією був безпосередній послідовник Климентія Олександрійського, а пізніше також і керівник Олександрійської богословської школи – Оріген (185–254). Його можна справедливо назвати першим систематизатором християнського віровчення.

Оріген запозичив в античній філософії набагато більше, ніж його попе-

редники. Він високо цінує людський розум і філософію, та ще вище ставить віру і релігію. Для нього інтелектуальна діяльність – це не самоціль, а лише засіб, за допомогою якого пояснюються положення релігії.

Оріген вважав Святе Письмо вершиною всієї світової мудрості. В ньому можна знайти відповіді на всі філософські питання, які коли-небудь ставилися або будуть ставитися людством. Однак щоб отримати відповідь, потрібно, на думку Орігена, вміти правильно інтерпретувати текст Біблії, оскільки за буквою біблійних висловів часто ховається багатоплановий символічний зміст.

Однією з причин ворожого ставлення деяких християнських мислителів до античної філософії було те, що її представники писали критичні твори проти християнства. В античних письменників I і початку II ст. християни вважалися лише однією з багатьох релігійних сект. Становище змінилося тільки в другій половині II ст. У той час з критикою християнства виступили Лукіан і Цельс. Лукіан у своєму творі “Про смерть Перегринна” змалював у художньо-сатиричному плані життя і звичай християнських пророків. Наприкінці II ст. розгорнуто критику християнства здійснив філософ Цельс. Його “Правдиве слово” як самостійний літературний твір не зберіглося. Але Оріген у своїй апологетичній праці “Проти Цельса” цитує окремі фрагменти твору свого опонента. Цельс намагався звести християнські догмати до абсурду, а також пробував встановити зв’язок важливих етичних положень християнства з вченням стародавніх античних філософів. У III ст. християнство гостро критикував неоплатонік Порфірій. Він був противником християнської релігії, хоча “ходили чутки, що Порфірій спочатку був християнином, а потім через непорозуміння з громадою нібито вийшов з неї”¹⁰. На Сицилії він створив велику працю в 15 книгах, яка так і називалася: “Проти християнства”, однак до нас вона не дійшла. Її текст було спалено християнами в 448 р. Про твір Порфірія “Проти християнства” ми знаємо як із збережених фрагментів, так і від його християнських критиків. На відміну від інших, цей автор не вдавався до особистої критики окремих християн чи християнських організацій загалом і не висував їм звинувачень у різних кримінальних злочинах. Він піддав критиці зміст Старого і Нового Завіту, вказавши, зокрема, на непослідовність і протиріччя в Євангеліях.

Причину негативного ставлення Порфірія до християнства намагався показати Августин у своїй праці “Про град Божий”. Він докоряє своєму опонентові за те, що той не зміг прийняти Христа як Бога. “Отже, Ти (Порфірію) вводиш людей в безперечну оману. Ти не соромишся такого великого зла, хоч і вважаєш себе любителем мудрості. Якби ти любив її істинно і як належить, ти пізнав би Христа”¹¹. І далі: “Ти не віриш, що Розум цей є Христос: ти зневажаєш Його за тіло, приймаєш від жінки, і за смерть на хресті; тобто вважаєш себе здатним побачити і вловити найвищу мудрість в небесних висотах”¹².

Проте мусимо зазначити і те, що Порфірій визнавав безсмертність, святість Ісуса Христа. Він стверджує: “Звичайно, декому здається несподіваним те, що я скажу: боги проголосили Христа праведним і згадують його з великою шаную”¹³. Але Порфірій не міг усвідомити, як може Бог, або, краще сказати, Розум (Нус), який еманує від Бога, народитися людиною. І все ж Августин, за словами Г. Г. Майорова, “справедливо відзначає той факт, що за своїм духом філософія Порфірія ближча до християнства, ніж філософія

Платона або навіть Плотіна”¹⁴.

Отже, розглянувши формування християнської філософії та впливу на неї античної думки, можна зробити такий висновок. Християнська філософія перших віків, хоча й критично ставилася до античної філософії, не могла обійтися без неї. Багато ідей грецьких філософів, а також їхніх термінів і понять вона використовувала для пояснення і доведення своєї істинності.

1. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье (От Библейского послания до Макиавелли) / Пер. с итал. С. Мальцевой. – ТОО ТК “Петрополис”, 1994. – С. 32.
2. Амман А. Путь Отцов. Краткое введение в патристику: [пер. с фр.] / А. Амман. – М.: Христианская Россия, 1994. – С. 23.
3. Ренан Эр. Христианская церковь: царствование Андриана и Антонина Благочестивого (117-161 гг.) / Пер. с фр. В. А. Обручева. – М.: Терра, 1991. – С. 197.
4. Робертсон А. Происхождение христианства / Арчибальд Робертсон; Семенов Ю. В., Ковалев С. И. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – С. 258.
5. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. (Латинская патристика) / Г. Г. Майоров. – М.: Мысль, 1979. – С. 65.
6. Ранович А. Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства / А. Б. Ранович. – М.: Политиздат, 1990. – С. 223.
7. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия... – С. 48.
8. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии... – С. 82.
9. Там же. – С. 89.
10. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Последние века: в 2 кн. / А. Ф. Лосев. – М.: Искусство, 1988. – Кн. 1. – С. 15.
11. Августин Блаженный О граде Божием: в 22 кн. / Блаженный Августин; – Репринт. воспроизвед. изд. Киев, 1905 г. – М.: Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1994. – Т. 2. – Кн. 8-13. – С. 155.
12. Там же. – С. 156.
13. Ранович А. Б. Первоисточники по истории раннего христианства... – С. 352.
14. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии... – С. 206.

SUMMARY

Mykhailo Pigosh

EARLY CHRISTIANITY AND ANTIQUE PHILOSOPHY

The early Christianity and its relations with the antique philosophy are examined. At that time the Christian philosophy was developing simultaneously with the antique one. Christian thinkers had different attitudes to the antique philosophy: some of them were using their ideas for their philosophic thoughts, the others were hostile to it.

Key words: Christianity, Christian philosophy, Neoplatonism, antique philosophy.